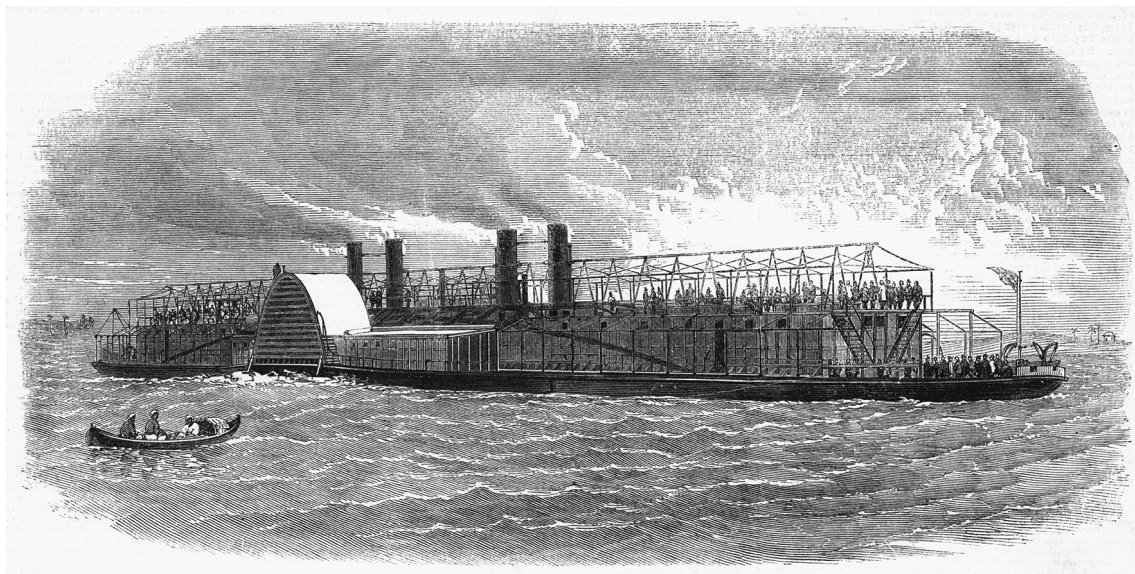

bron 6

Tekening uit 1861 van een Brits schip op de Indiase rivier de Indus:

bron 7

In 1875 schrijft dominee Hoedemaker in de brochure *De Fabrieksarbeiders te Veenendaal*:

Levendig herinner ik mij de indruk, die de bleke, ingevallen, verouderde, scherp getekende gelaatstrekken van de jongens en meisjes (...), op mij maakten vooral gedurende de eerste weken van mijn verblijf te Veenendaal. Nooit vergeet ik het ongewone geluid van de fabrieksbel, die mij vaak wekte, terwijl alles buiten nog donker en stil was, en hoe ik te midden van de afgemeten voetstappen der oudere arbeiders, het getrappel van kleine voetjes kon onderscheiden, die zich voorbij de woningen waar alles nog 'in de rust was', naar het werk spoedden. Ik wist, dat er kinderen voorbijgingen, die misschien dezen morgen al slapende uit bed getild waren om, op de kille stenen van den vloer wakker geschud, tot bezinning te komen.

bron 8

Rond 1895 wordt in Groot-Brittannië een lied geschreven over Britse koloniale politiek in Afrika:

Voorwaarts, huursoldaten, op naar het heidens land,
Kerkboek in je zakken, 't geweer klaar in je hand.
Breng het goede bericht naar landen met een handelssfeer,
Verbreid het vreedzaam evangelie – met een Maximgeweer¹).

noot 1 Dit is een Brits machinegeweer.

bron 9

Bericht uit de Duitse krant *Freiburger Zeitung* van 29 maart 1936:

Een prachtige lentehemel glimlacht over de Rijkshoofdstad. Verkiezingsdag - feestdag! De Berlijners werden al vroeg uit bed getrommeld. Sinds 7.00 uur klinkt er marsmuziek door de met vlaggen versierde straten. De nazigelederen zijn overal aanwezig en doen opnieuw een beroep op plicht en geweten (...). Een verkwikkende, vrolijke sfeer domineert de stad. Binnenkort zal er een echte volksverhuizing plaatsvinden naar de meer dan 2.000 stembureaus. (...) Bij aanvang van de verkiezingen, staan er lange rijen mensen voor de stembureaus tot ver in de straten. (...) Om 12.00 uur hebben al vele honderdduizenden hun stem kunnen uitbrengen, stemmend in lijn met de grote woorden van de leider [Hitler] die in veel stembureaus aan de muur hangt: 'voor de één zijn we de partij, voor een ander een organisatie, weer iets anders voor een derde, in werkelijkheid zijn wij het Duitse volk!'

bron 10

In een interview vertelt de Nederlandse Rie Stroek-Wagenmakers over het inwisselen van een girobetaalkaart¹) bij de bank in de jaren 1950:

"Was ik eindelijk aan de beurt na een uur wachten, zegt die man 'waar is de toestemming van uw man?' Woedend was ik." Bij de slager om de hoek vroeg Rie vervolgens een briefje en schreef zelf een machtiging. "Ik ben bij een ander loket gaan staan en heb mijn geld toch gekregen", lacht ze, nog altijd trots op haar ongehoorzaamheid.

noot 1 Met een girobetaalkaart kon je geld opnemen van een bankrekening.

bron 11

Christel Dux beschrijft een voorval uit haar jeugd in Oost-Berlijn in 1957:

Papa nam altijd graag de tijdschriften mee die verboden waren, en hij was vooral dol op de *Stern*¹⁾, die oom Alex²⁾ altijd las. Daarom stopte hij vlak voor de grens, voordat we bij de Oberbaumbrug werden gecontroleerd, altijd één of twee tijdschriften in zijn broek. Na een feestje werd hij overmoedig en stopte een aantal tijdschriften in zijn broek toen hij bij tante Gerda²⁾ was. We namen de trein naar Warschauer Straat en liepen naar de Oberbaumbrug, het was al nacht. Op de Oberbaumbrug stond maar één jonge grenswachter, misschien was de ander net vertrokken of ziek, het waren er in ieder geval altijd twee geweest. Hij wilde onze identiteitsbewijzen zien. Over het algemeen werd gevraagd waar je vandaan kwam, maar deze grenswachter zei niets, stelde alleen de gebruikelijke vraag over tijdschriften. Mijn vader antwoordde een beetje geschokt: 'Nee, wat denkt u, zulke besmette kranten lezen wij niet.' Precies op dat moment vielen de *Sternen* uit zijn broekspijpen. Pats, daar lagen ze voor de grenswacht. 'O God, we moeten nu gaan', dacht ik en natuurlijk was ik bang dat mijn ouders nu opgesloten zouden worden. Smokkel van verboden, provocerende, imperialistische geschriften betekende jarenlang gevangenisstraf. Maar de grenswacht liet ons de tijdschriften oppakken, gaf mijn ouders hun identiteitsbewijs en liet ons gaan. "Ga weg", waren slechts zijn woorden. Ik ben deze persoon nog steeds dankbaar dat hij ons van een verschrikkelijk lot heeft gered.

noot 1 *Stern* is een West-Duits weekblad.

noot 2 Oom Alex en tante Gerda wonen in West-Berlijn.

bron 12

In 1967 schrijft de communistische partij van de DDR (de SED), in een open brief aan de bevolking van de BRD (West-Duitsland):

Wij zijn ervan overtuigd dat ook in West-Duitsland de arbeiders, verbonden met alle arbeidersklassen, op een dag het imperialisme zullen verslaan. Ook zij zullen de weg van de democratie kiezen en uiteindelijk het socialisme vestigen. Dit is de enige mogelijkheid voor een uiteindelijke hereniging van de twee Duitse staten. Om hieraan bij te dragen moeten de West-Duitse arbeiders hun macht doen gelden. De arbeidersklasse van beide Duitse staten zal herenigen wat het imperialisme verscheurd heeft. De imperialisten hebben Duitsland in tweeën gedeeld. De arbeidersklasse van beide Duitse staten zal Duitsland weer één maken.

bron 13

In het dagblad *Het Parool* van 5 juni 1970 staat deze advertentie van Studia: een uitzendbureau en een crèche:

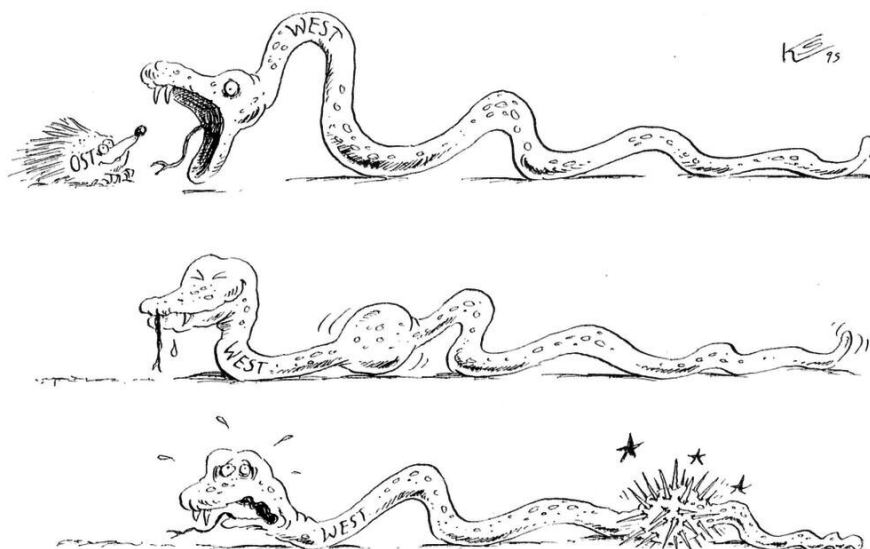
MOEDER uw peuter vindt het fijn om samen met leeftijdsgenootjes in een leuke omgeving:

- te spelen (met goed speelgoed).
- te eten (verantwoord voedsel).
- te slapen (in zijn 'eigen' bedje).

Dit kan in Studia onder toezicht van een deskundige leiding. U vindt het prettig om eens - al is het maar voor een paar weken - uit uw dagelijkse sleur te breken. Uw 'oude' beroep (steno)-typiste of secretaresse weer eens op te nemen. Uw huishoud- of vakantiebudget aan te vullen. Dat kan via Studia uitzendbureau. Uw kind is uitstekend verzorgd. En u verdient minstens f 140,- netto per week.

bron 14

Prent van de Duitse tekenaar Klaus Stuttmann uit 1995:

[Zum Tag der dt. Einheit]

Toelichting:

Op de egel staat Ost (Oosten) en op de slang staat West (Westen).
De ondertitel is 'Op de dag van de Duitse eenheid'.

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.